

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

FAVQULODDA VAZIYATLARNING OLDINI OLIHDA KOMPLEKS BOSHQARUV TIZIMLARINING AHAMIYATI

Muqimov Ilhom Murodillayeich

Qashqadaryo viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi

Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi o'qituvchisi

Annotatsiya:

Mazkur maqolada favqulodda vaziyatlarning oldini olishda kompleks boshqaruv tizimlarining ahamiyati ilmiy va normativ-huquqiy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy boshqaruv mexanizmlari, raqamli monitoring, prognozlash tizimlari va resurslarni samarali boshqarish masalalari keng yoritilgan va favqulodda vaziyatlarni boshqarishda kompleks yondashuvning ustuvorligi asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: favqulodda vaziyat, kompleks boshqaruv tizimi, tasnif, monitoring, prognozlash, texnogen xavf, tabiiy ofatlar, ekologik xavf, xavfsizlik, boshqaruv.

Hozirgi globallashuv va texnologik rivojlanish sharoitida insoniyat turli xil xavf-xatarlar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Tabiiy ofatlar, texnogen halokatlar, iqlim oʻzgarishi, pandemiyalar va boshqa favqulodda vaziyatlar jamiyat barqarorligiga jiddiy tahdid solmoqda. Shu bois favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularni boshqarish va oqibatlarini kamaytirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylangan. Bu jarayonda kompleks boshqaruv tizimlari muhim vosita sifatida namoyon boʻladi.

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

O‘zbekistonda favqulodda vaziyatlarning normativ-huquqiy tasnifi asosan ularning kelib chiqish manbai, oqibatlarini ko‘lami va zarar miqdoriga qarab belgilanadi.

Mamlakatda favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularga tayyorgarlik ko‘rish va ularni bartaraf etish tizimini belgilovchi asosiy qonun hujjatlari quyidagilardan iborat:

O‘zbekiston Respublikasining Qonuni (1999-yil 20-avgust, 824-I-son) - Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to‘g‘risida. Bu sohadagi asosiy qonun bo‘lib, 2022-yilda yangi tahrirda qabul qilingan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori (1998-yil 27-oktabr, 455-son) - Texnogen, tabiiy va ekologik tushdagi favqulodda vaziyatlarning tasnifi to‘g‘risida. Ushbu qaror bilan favqulodda vaziyatlarni turlarga ajratishning aniq mezonlari belgilangan.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy Qonuni (2021-yil 15-dekabr, O‘RQ-737-son) - Favqulodda holat to‘g‘risida. Ushbu qonun alohida tartibda - favqulodda **holat** (state of emergency) rejimini joriy etish shartlari va tartibini belgilaydi. Favqulodda **vaziyat** (emergency situation) tushunchasidan farqli ravishda, bu hujjat siyosiy yoki ijtimoiy tartibsizliklar tufayli fuqarolarning huquq va erkinliklarini vaqtincha cheklashni nazarda tutadi. Normativ hujjatlarga asosan, favqulodda vaziyatlar ikki asosiy mezon bo‘yicha tasniflanadi:

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

1. Vujudga kelish sababiga (manbaiga) ko‘ra:

Favqulodda vaziyatlar kelib chiqish manbaiga ko‘ra quyidagi turlarga bo‘linadi:
Tabiiy xususiyatli: Zilzila, sel, toshqin, qor ko‘chkisi, qurg‘oqchilik, epizootiya va boshqa tabiiy ofatlar natijasida yuzaga keladi.

Texnogen xususiyatli: Ishlab chiqarishdagi avariylar (portlash, yong‘in), transport halokatlari, gidrotexnik inshootlarning buzilishi, kommunal tizimlardagi avariylar natijasida yuzaga keladi.

Ekologik xususiyatli: Atrof-muhitning keskin ifloslanishi, tuproq, suv yoki havoning zaharlanishi oqibatida yuzaga keladi.

(Ba‘zi hollarda ijtimoiy xususiyatli favqulodda vaziyatlar (ommaviy tartibsizliklar, qurolli mojarolar) alohida ajratiladi, ammo bunday holatlar asosan “Favqulodda holat to‘g‘risida”gi Konstitutsiyaviy Qonun bilan tartibga solinadi).

2. Ko‘lami va zarar miqdoriga qarab

Favqulodda vaziyatlar uning oqibatlari (jabrlanganlar soni, moddiy zarar miqdori) va tarqalgan hududiga qarab quyidagi turlarga bo‘linadi:

Turlari	Qisqacha tavsifi	E‘lon qilish tartibi
Lokal (Ob‘yekt)	Bitta ob‘yekt (korxonalar, tashkilot) chegarasida yuzaga kelgan va undan tashqariga chiqmagan vaziyat.	Tegishli tashkilot rahbari qarori.
Mahalliy (Tuman/Shahar)	Bir nechta ob‘yektни qamrab olgan, ammo bir tuman yoki shahar chegarasidan oshmagan vaziyat.	Tuman yoki shahar hokimining qarori.
Hududiy (Viloyat)	Bir viloyat (yoki uning bir necha tumani) chegarasida yuzaga kelgan va viloyat miqyosida oqibatlarga olib kelgan vaziyat.	Viloyat hokimining qarori.
Respublika (Milliy)	Mamlakatning katta hududini qamrab olgan yoki butun davlat miqyosidagi oqibatlarga olib kelgan vaziyat.	Vazirlar Mahkamasining qarori.
Transchegaraviy	Bir davlat chegarasidan tashqariga chiqib, qo‘shni davlatlar hududiga ham tarqalishi mumkin bo‘lgan vaziyat.	Vazirlar Mahkamasining qarori.

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Izoh: Tasnifning aniq miqdoriy mezonlari (masalan, qancha odam jabrlangan yoki moddiy zarar miqdori) Vazirlar Mahkamasining 1998-yildagi 455-son qaroriga ilovada batafsil keltirilgan

Favqulodda vaziyatning ko‘lami va holatiga qarab, mamlakatda **Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bunday vaziyatlarda harakat qilish davlat tizimi (FVDT)** ning quyidagi rejimlari o‘rnatiladi:

Kundalik rejim: Muayyan hududda favqulodda vaziyat yuzaga kelishi xavfi mavjud bo‘lmaganda qo‘llaniladi.

Yuqori tayyorgarlik rejimi: Favqulodda vaziyat yuzaga kelishi xavfi mavjud bo‘lganda (masalan, kuchli bo‘ron yoki sel haqida ogohlantirish berilganda) joriy etiladi.

Favqulodda vaziyat rejimi: Favqulodda vaziyat ro‘y berganda va uni bartaraf etish davrida amal qiladi

Kompleks boshqaruv tizimlarining (KBT) mohiyati ularning tarkibiy murakkabligi va o‘zaro bog‘liqligidadir. Ushbu tizimlar o‘zaro aloqador bir nechta quyi tizimlarni birlashtirib, keng ko‘lamli va murakkab vazifalarni samarali hal etishga qodir bo‘lgan yaxlit mexanizmni shakllantiradi.

Kompleks boshqaruv tizimlarining asosiy belgilari:

Asosiy belgilar	Izohi
Tarkibiy Murakkablik	Tizim ko‘plab o‘zaro bog‘liq va o‘zaro ta’sir etuvchi elementlardan tashkil topadi.
Ierarxik Tuzilma	Tizimda boshqaruv darajalari aniq belgilangan bo‘lib, quyi darajadagi masalalarni yuqori darajadagi strategik vazifalarga bo‘ysundiradi.
Ko‘p Maqsadlilik	Bir vaqtning o‘zida bir nechta muhim va murakkab vazifalarni bajarish imkoniyatiga ega.

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Reaktivdan proaktiv boshqaruvga o'tish: An'anaviy tizimlar ko'pincha vaziyat yuz bergandan keyin harakat qiladi (reaktiv). KBT esa prognoz va modellashtirish vositalari tufayli vaziyatni oldindan baholab, unga qarshi tayyorgarlik ko'rish va oldini olish imkonini beradi (proaktiv).

"Yagona darcha" tamoyili: Favqulodda vaziyatlar boshqaruvida bir qancha idoralar (FVV, Ichki ishlar, Sog'liqni saqlash, Mahalliy hokimiyat va b.) ishtirok etadi. KBTning maqsadi ushbu barcha tuzilmalar faoliyatini yagona axborot maydonida birlashtirish va muvofiqlashtirishdir.

Axborotning markazlashtirilgan tahlili: KBTning markazida real vaqt rejimida ishlaydigan va barcha manbalardan (datchiklar, sun'iy yo'ldoshlar, fuqarolardan kelgan xabarlar, va b.) ma'lumotlarni to'playdigan yagona tahliliy markaz turadi.

Qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlash: Murakkab va shiddatli vaziyatda eng to'g'ri qarorni qabul qilish juda muhim. KBT doirasidagi sun'iy intellekt va modellashtirish vositalari vaziyatning mumkin bo'lgan rivojlanish stsenariylarini hisoblab, rahbariyatga optimal takliflarni ishlab beradi.

Kompleks boshqaruv tizimlari bugungi kunda turli sohalarda qo'llanilmoqda:

Davlat boshqaruvi: O'zbekistonda tumanlarni kompleks rivojlantirish maqsadida 9 ta asosiy vazirlik va idoraning hududiy bo'linmalari yagona hokimlik tizimiga birlashtirilmoqda.

Ofatlarni boshqarish: Jahon tajribasida KBTning eng yorqin namunasi bu Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish yagona davlat tizimi (RSChS) hisoblanadi. Ushbu tizim favqulodda vaziyatlar xavfini kuzatish, ogohlantirish, bartaraf etish va oqibatlarini yumshatish bo'yicha barcha davlat organlari va kuchlarining faoliyatini birlashtiradi.

Ushbu tizimlarni takomillashtirishning zamonaviy yo'nalishlaridan biri bu raqamli egizaklar texnologiyasidir. Masalan, butun bir hududning raqamli

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

egizakini yaratish orqali, zilzila yoki suv toshqini kabi favqulodda vaziyatlar kompyuterda modellashtiriladi va uning oqibatlarini oldindan baholanadi.

Xulosa qilib aytganda, kompleks boshqaruv tizimlari zamonaviy jamiyatning tobora murakkablashib borayotgan muammolarini samarali hal etish uchun zarur bo'lgan asosiy vositadir. Ular favqulodda vaziyatlardan tortib iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarini boshqarishgacha bo'lgan barcha jabhalarda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Qashqadaryo viloyatida kompleks boshqaruv tizimlari (KBT) kundalik boshqaruv va favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularga tayyorgarlik ko'rish va ularni bartaraf etishda markaziy o'rin tutadi. Bu tizimlar viloyatni raqamli transformatsiya va xizmatlarni integratsiyalash hamda xavfsizlik tizimlarini takomillashtirish orqali samarali boshqarishga qaratilgan.

Viloyat boshqaruvida raqamli texnologiyalarni joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda:

"Ye-qaror" tizimi: 2021 yil yanvar-may oylarida Qashqadaryo viloyatida sinov tariqasida ishga tushirilgan ushbu tizim mahalliy hokimiyat qarorlarini ishlab chiqish, kelishish va ro'yxatdan o'tkazishning yagona elektron tizimidir. Loyiha muvaffaqiyatli sinovdan o'tkazilib, keyinchalik respublika bo'ylab joriy etilgan.

Suv xo'jaligini raqamlashtirish: Kasbi tumanida "Suv hisobi" axborot tizimini joriy etish tajriba-sinov loyihasi amalga oshirilgan. Xususan, "Mirishkor-Qamashi" kanallarida Avstraliyaning "Rubicon Water" kompaniyasi texnologiyalari asosida 26 ta zamonaviy suv zatvorlari o'rnatilgan va gidrotexnik inshootlarning boshqaruv jarayonlari to'liq avtomatlashtirilgan.

Qashqadaryoda fuqarolar va tadbirkorlarga xizmat ko'rsatishni soddalashtirish va boshqaruv qarorlarining samaradorligini oshirish bo'yicha tizimli islohotlar olib borilmoqda:

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Yangi hokimiyat binolari va "Inson" markazlari: Kokdala tumanidagi yangi hokimiyat binosi muhim o'zgarishlarning boshlanishi bo'lib, uning o'zida **38 ta davlat idorasi** va "Inson" markazi jamlangan bo'lib, bu fuqarolarga ijtimoiy xizmatlar va yordamni bir joyda olish imkonini beradi.

Funksional tahlil va samaradorlikni oshirish: BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) bilan hamkorlikda Samarqand, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlaridagi 3 ta tuman hokimligi va 15 ta mahalla fuqarolar yig'ini faoliyati bo'yicha funksional tahlil hisoboti tayyorlangan. Ushbu tahlil mahalliy boshqaruv organlari faoliyati samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish hamda boshqaruv darajalari o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga qaratilgan.

Viloyatda xavfsizlikni ta'minlash va favqulodda vaziyatlarga qarshi kurashish tizimi doimiy ravishda takomillashtirib borilmoqda:

Favqulodda vaziyatlar bo'limi va markazi: Koson tumanida yangi Favqulodda vaziyatlar bo'limi binosi ochilgan bo'lib, u zamonaviy yong'in o'chirish-qutqaruv avtomobili bilan jihozlangan. Viloyat hokimligi tuzilmasida esa huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati, harbiy safarbarlik va favqulodda vaziyatlar masalalari bo'yicha alohida guruh mavjud.

Ogohlantirish tizimi: Aholini favqulodda vaziyatlar haqida tezkor xabardor qilish maqsadida Qashqadaryo viloyatidagi masjidlarda maxsus ogohlantirish uskunalarini o'rnatilgan.

Viloyatda KBT ning muhim jihatlaridan biri tabiiy ofatlar, ayniqsa sel xavfini boshqarishdir. Qashqadaryo viloyatining tog'oldi va tog'li hududlari (Yakkabog', Dehqonobod, Chiroqchi, Kitob, Shahrisabz, Qamashi, G'uzor tumanlari) sel kelishi xavfi yuqori bo'lgan mintaqalardan hisoblanadi. Bunday hollarda quyidagi choralar ko'riladi:

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Prognoz va ogohlantirish: O‘zgidromet tomonidan sel xavfi haqida oldindan ogohlantirish beriladi.

Tayyorgarlik rejimi: Viloyat hokimining qarori bilan favqulodda vaziyatlar va yong‘inlar oqibatlarini bartaraf etish bo‘yicha aniq harakat rejasi ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

Moddiy-texnik ta'minot: 2025 yil davomida toshqin va sel suvlarini xavfsiz o‘tkazish tadbirlariga **115 mlrd. so‘m** yo‘naltirilgan.

Ushbu tizimli yondashuv tufayli Qashqadaryo viloyatida so‘nggi yillarda yalpi hududiy mahsulot (YaHM) jon boshiga 3,2 barobarga oshgan, ishsizlik va qashshoqlik darajasi esa mos ravishda 4,9% va 6,5% gacha pasaygan.

Qashqadaryo viloyatida kompleks boshqaruv tizimlari (KBT) favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularga tayyorgarlik ko‘rish va oqibatlarini bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi. Viloyatda amalga oshirilayotgan raqamli transformatsiya (“Ye-qaror”, suv hisobi tizimlari), “yagona darcha” tamoyili asosida davlat xizmatlarini integratsiyalash (yangi hokimiyat binolari, “Inson” markazlari) hamda xavfsizlik va favqulodda vaziyatlar bo‘linmalarini zamonaviy jihozlash orqali boshqaruv samaradorligi sezilarli darajada oshirilmoqda.

Ayniqsa, sel xavfi yuqori bo‘lgan hududlarda prognoz qilish, ogohlantirish va moddiy-texnik ta'minotga yo‘naltirilgan kompleks choralar (2025 yilda 115 mlrd so‘m) tufayli xavflarni boshqarish tizimi takomillashmoqda. Natijada viloyatda YaHM o‘sgan, ishsizlik va qashshoqlik darajasi pasaygan.

Umuman olganda, Qashqadaryo tajribasi shuni ko‘rsatadiki, favqulodda vaziyatlarni samarali boshqarish faqat reaktiv choralar bilan emas, balki proaktiv, raqamli va integratsiyalashgan kompleks tizimlar orqali erishiladi. Bu esa boshqa hududlar uchun ham ilg‘or namuna bo‘la oladi.

International Congress on Economics, Management and Business Studies

Hosted Online from New York, USA

Date: 23rd March, 2026

Website: <https://econferencia.com>

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 1999.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining favqulodda vaziyatlar sohasiga oid farmon va qarorlari to‘plami. Toshkent, 2020.
3. Abdurahmonov Q.X. Favqulodda vaziyatlar va ularni boshqarish asoslari. Toshkent: Fan, 2018.
4. Rasulov A.A. Hayot faoliyati xavfsizligi. Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
5. Yo‘ldoshev B.T. Texnogen xavflar va ularning oldini olish. Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
6. Karimov I.A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot masalalari. Toshkent: O‘zbekiston, 2015.